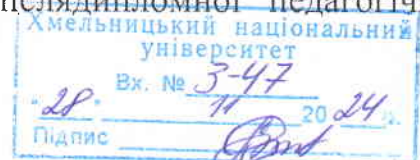

ВІДГУК
офіційного опонента, доктора педагогічних наук, доцента
Кінах Нелі Володимирівни про дисертацію
Бондаря Віталія Олексійовича на тему
«Розвиток підприємницької компетентності керівника закладу
загальної середньої освіти в умовах неперервної освіти», що подана до
захисту на здобуття наукового
ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю
13.00.04 - «теорія і методика професійної освіти»

Актуальність теми виконаної роботи та зв'язок із відповідними планами галузей науки. У контексті глобалізації, швидких змін в економічному та соціальному середовищі, а також динаміки інноваційних процесів у суспільстві, роль керівника ЗЗСО значно трансформується. Актуальність розвитку підприємницької компетентності керівника закладу загальної середньої освіти (ЗЗСО) в умовах неперервної освіти зумовлена низкою сучасних викликів, що постають перед освітньою системою. По-перше, керівники освітніх установ мають реагувати на сучасні виклики, що передбачає впровадження нових підходів до управління, зокрема підприємницького типу. Підприємницька компетентність керівника дозволяє йому ефективніше адаптувати заклад до ринкових умов, забезпечувати фінансову стійкість, залучати додаткові ресурси через грантові програми та проекти, а також вибудовувати співпрацю з бізнесом та громадськими організаціями. По-друге, неперервна освіта, яка є важливим компонентом професійного розвитку керівника, передбачає постійне оновлення знань та навичок відповідно до нових викликів. По-третє, підприємницький підхід до управління освітнім закладом забезпечує підвищення його конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг. В умовах демографічних змін, урізноманітнення освітніх програм та вимог до якості освіти, заклади, що впроваджують підприємницькі стратегії, можуть ефективніше задовольняти потреби суспільства та учнів, водночас забезпечуючи стабільний розвиток та інноваційність.

У ракурсі зазначеного, виконане дисертаційне дослідження є інноваційним, відповідає параметрам новизни та необхідного внеску в теорію і практику професійної педагогіки, оскільки йдеться не тільки про підприємницьку компетентність керівників закладів загальної середньої освіти, а й створення умов для їхнього професійного розвитку та набуває особливого значення в умовах трансформаційних процесів в освіті, викликів воєнного стану в Україні, переходу до європейських освітніх моделей.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в межах наукової проблеми кафедри теорії і методики початкової освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки «Теоретико-методичні засади формування професійної компетентності в майбутніх учителів початкової школи у контексті інтеграції в європейський освітній простір» (державний реєстраційний номер 0119U000671), науково-дослідницької роботи Волинського інституту післядипломної педагогічної

освіти «Проектування інноваційного освітнього середовища післядипломної освіти як умова реалізації індивідуальної освітньої траєкторії педагога» (державний реєстраційний номер 0120U105777). Тема дослідження затверджена вченою радою Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 8 від 26.05.2016).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Оцінюючи роботу за параметрами новизни, зазначимо, що автором вперше обґрунтовано й визначено педагогічні умови розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в процесі неперервної освіти (стимулювання мотиваційної спрямованості керівника ЗЗСО до підприємницької діяльності в умовах неперервної освіти; наскрізність змісту навчання підприємництву керівника ЗЗСО у міжкурсовий період підвищення кваліфікації; активізація рефлексивної позиції керівника ЗЗСО щодо розвитку підприємницької компетентності в умовах неперервної освіти) та експериментально перевірено ефективність їх впровадження; розроблено модель розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в умовах неперервної освіти, що складається з чотирьох етапів (цільовий, методологічний, технологічний, діагностико-результативний). Конкретизовано компоненти (ціле-мотиваційний, когнітивно-гностичний, креативно-діяльнісний), критерії (мотиваційно-ціннісний, операційно-змістовий, особистісно-рефлексивний) та рівні розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в умовах неперервної освіти (професійний, продуктивний, репродуктивний); уточнено сутність ключових понять дослідження («підприємливість», «підприємницька компетентність», «підприємницька компетентність керівника ЗЗСО», «неперервна освіта»); удосконалено змістове наповнення та методичний супровід процесу розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в умовах неперервної освіти;

Даючи загальну оцінку роботі, наголосимо на визначенні наукознавчих складників дослідницького корпусу, їх чіткості, відповідності меті й змісту застосованих методів наукового пошуку; обґрунтованості методологічних орієнтирів, які взаємоузгоджені й вмотивовані, віддзеркалюють зміст заявленої теми та наукових пошуків автора на всіх етапах дослідницької роботи.

Значення для науки і практики отриманих автором результатів. Результати дисертаційного дослідження впроваджено в освітній процес Комунального закладу вищої освіти «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради» (довідка № 14 від 22.04.2024 р.), Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка № 01-07/ 1-204 від 15.04.2024 р.), Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка № 01-12/ 382-1 від 18.04.2024 р.).

Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації.

Результати та висновки дослідження доцільно використовувати при розробленні освітньо-професійних і освітньо-наукових програм у закладах вищої освіти, навчальних програм підвищення кваліфікації в системі післядипломної освіти, тренінгових програм у міжкурсовий період підвищення кваліфікації керівників закладів загальної середньої освіти.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність загалом. Змістове наповнення розділів і підрозділів корелює з назвою структурних компонентів порушеної проблематики, що взаємозумовлені та спрямовані на розв'язання мети й основних завдань дослідження, зреалізованих у висновках. Повний обсяг роботи – 303 сторінки, із яких основний текст викладено на 206 сторінках, візуалізований 15 таблицями, 6 рисунками та додатками, які доповнюють й увиразнюють уявлення про достовірність проведеного здобувачем наукового пошуку.

У першому розділі **«Теоретичні основи розвитку підприємницької компетентності керівника закладу загальної середньої освіти в умовах неперервної освіти»**, розкрито понятійну сітку, яка вирізняється алгоритмізованістю, логічністю і змістовою наповненістю термінів. На підставі порівняння й узагальнення філософської, економічної, соціологічної, психолого-педагогічної літератури констатовано різноаспектність представлення проблеми підприємництва загалом, а також розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО. З'ясовано, що в умовах сучасного освітнього ринку конкурентоспроможним є вмотивований керівник закладу загальної середньої освіти, який не тільки усвідомлює необхідність професійного самовдосконалення, а й здатний самостійно опановувати та застосовувати знання, уміння з підприємницької діяльності, генерувати й утілювати оригінальні ідеї, пов'язані з розвитком підприємництва. Дисертантом визначено підприємницьку компетентність керівника ЗЗСО як складний соціально-діяльнісний і психолого-педагогічний феномен, конкретизований динамічним комплексом ціннісно-світоглядних освітніх орієнтацій, сформованих ділових навичок, знань, умінь, способів діяльності, досвіду, професійно значущих якостей, що цілісно маркують підготовленість особи до підприємницької діяльності в межах реалізації професійно-функційних завдань. Поняття «розвиток підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в умовах неперервної освіти» витлумачено як цілісний і постійний процес підвищення рівня знань, навичок та вмінь, який дає змогу керівнику, адаптуючись до динамічних змін у внутрішньому й зовнішньому середовищі, ефективно керувати ЗЗСО та спрямований на підвищення здатності впроваджувати підприємницькі підходи в управлінні, залучати додаткові ресурси, оптимізувати витрати, ухвалювати рішення щодо раціонального використання коштів. Необхідно зазначити, що в сучасних умовах потрібні кардинальні зміни в системі неперервної освіти в рамках інтегрованих міжнародних проєктів і програм, здатних акумулювати зарубіжний досвід і прискорити застосування освітніх інновацій та значних здобутків європейських закладів освіти в розробці і реалізації підприємницької компетентності керівників ЗЗСО в умовах неперервної освіти. Тому заслуговує позитивної оцінки проведений аналіз зарубіжного досвіду розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в системі неперервної освіти країн Європейського Союзу та Великої Британії, США, який засвідчив, що в європейському просторі простежуване формування моделі керівника нового типу, якому притаманні гнучке й підприємницьке мислення, інноваційні підходи до власного професійного розвитку. За

результатами вивчення зарубіжного досвіду розвитку підприємницької компетентності керівників ЗЗСО в умовах неперервної освіти узагальнено, що відповідно до освітніх стратегій, країни Європейського Союзу сформованість підприємницької компетентності керівників шкіл розглядають на трьох основних рівнях: ставлення (attitudes) – упевненість у собі, почуття ініціативи; навички (skills) – креативність, планування, фінансова грамотність, управління ресурсами, управління невизначеністю/ризиком, робота в команді; знання (knowledge) про оцінювання можливостей, розуміння ролі підприємницької компетентності в житті суспільства. Саме з таких позицій проблема розвитку підприємницької компетентності керівників ЗЗСО в умовах неперервної освіти є актуальною як в Україні, так і в зарубіжних країнах.

У другому розділі **«Організаційно-методичні засади розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в умовах неперервної освіти»** схарактеризовано стан розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в умовах неперервної освіти, в результаті чого з'ясовано, що саме заклади післядипломної педагогічної освіти, ІППО, які забезпечують цілісне планування формальної та інформальної освіти, мають змогу задовольнити потреби керівників у необхідних знаннях, уміннях і навичках, пов'язаних підприємницькою діяльністю, напрацюванням інноваційних підходів до власного професійного розвитку з використанням ідей підприємницького змісту, застосуванням форм неформальної освіти: очна (семінари, методичні практикуми, майстер-класи, круглі столи, тренінги, вернісажі, форуми тощо), дистанційна (дистанційні курси, вебінар-заходи). Для оцінювання розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО диференційовано такі критерії: мотиваційно-ціннісний, операційно-змістовий, особистісно-рефлексивний, що корелюють із виокремленими компонентами (ціле-мотиваційний, когнітивно-гностичний, креативно-діяльнісний). Відповідно до розроблених критеріїв і показників, з огляду на наукові позиції вчених, добрано методики дослідження, констатовано три рівні розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в умовах неперервної освіти: професійний, продуктивний, репродуктивний. Дисертантом визначено найбільш практично значущі педагогічні умови, зокрема: стимулювання мотиваційної спрямованості керівника ЗЗСО до підприємницької діяльності в умовах неперервної освіти; наскрізність змісту навчання підприємництва керівника ЗЗСО в міжкурсовий період підвищення кваліфікації; активізація рефлексивної позиції керівника ЗЗСО щодо розвитку підприємницької компетентності в умовах неперервної освіти. Заслуговує на увагу розроблена й теоретично обґрунтована модель розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в умовах неперервної освіти як засіб унаочнення та дослідження цього процесу, упровадження якої можливе на основі наукових підходів: аксіологічного, компетентнісного, проектного, особистісно-діяльнісного, лідерського, практико-орієнтованого та загальнодидактичних і специфічних принципів.

У третьому розділі **«Експериментальна перевірка ефективності педагогічних умов розвитку підприємницької компетентності керівника**

закладу загальної середньої освіти в процесі неперервної освіти» обґрунтовано логіку експериментальної роботи відповідно до мети і завдань дослідження, згідно з якою здійснено: поетапну організацію; розроблено програму педагогічного експерименту; обґрунтовано структуру підприємницької компетентності; визначено й охарактеризовано критерії, параметри та рівні розвитку підприємницької компетентності керівників ЗЗСО; формування експериментальної групи; проведення експерименту; перевірку отриманих результатів на валідність. Удосконалено діагностичний інструментарій для перевірки ефективності педагогічних умов розвитку підприємницької компетентності керівника закладу загальної середньої освіти в процесі неперервної освіти. Експериментальна перевірка ефективності моделі розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в умовах неперервної освіти на формувальному етапі експерименту довела її позитивний вплив на розвиток усіх структурних компонентів підприємницької компетентності. Аналіз результатів формувального етапу педагогічного експерименту показав, що в експериментальній групі, порівняно з контрольною, виявлено суттєві позитивні зміни в показниках рівнів розвитку підприємницької компетентності: кількість керівників ЗЗСО, що досягли професійного рівня, збільшилася на 14,90 % (від 12,98 % до 27,88 %), у КГ чисельність зросла лише на 2,36 % (від 13,21 % до 15,57 %). Кількість керівників, які мають продуктивний рівень розвитку підприємницької компетентності, в ЕГ збільшилася на 16,35 % (від 31,25 % до 47,60 %), у КГ – на 6,14 % (від 32,54 % до 38,68 %). Найбільш суттєво змінилися показники репродуктивного рівня: в ЕГ чисельність керівників ЗЗСО зменшилася на 31,25 % (від 55,77 % до 24,52 %), у КГ – лише на 8,50 % (від 54,25 % до 45,75 %). Педагогічну результативність і достовірність експериментального дослідження підтверджено методами математичної статистики.

Слід відзначити, що загальні висновки відповідають поставленим завданням, обґрунтованість і переконливість яких засвідчують самостійність і логічність суджень, достатню наукову підготовленість здобувача. Позитивно розцінюємо представлену у додатках наукову інформацію, а таблиці та рисунки увиразнюють уявлення про цілісність дослідження, проведеного дисертантом. Список використаних джерел зроблено з дотриманням встановлених вимог. Рівень узагальнення результатів педагогічного наукового пошуку свідчать про його зрілість як дослідника проблем теорії і методики професійної освіти.

Серед переваг дослідження варто назвати чіткість і логічність побудови змісту, дозованість викладу ключових понять, повноту й достатню обґрунтованість наукових положень і висновків, культуру викладу тексту з дотриманням наукової етики.

Достовірність і наукова новизна одержаних результатів, повнота викладу основних результатів дисертації в опублікованих працях. Одержані наукові результати, що подані до захисту, є особистим досягненням здобувача. Аналіз змісту публікацій, які розкривають науковий зміст дисертації, свідчить, що їм притаманний конкретний і ціннісний характер, вони чітко аргументовані, узагальнення результатів педагогічного дослідження

здійснено на належному методологічному рівні. Переконані, що автор обґрунтував отримані наукові результати завдяки використанню засобів наукового пізнання, інтегруванню загальнонаукових і спеціальних методів, математично-статистичному обробленню відомостей для достовірності емпіричних результатів, що представлені в дисертації, яка має класичну структуру: анотації (українською та англійською мовами), вступ, три розділи, висновки до них, загальні висновки, список використаних джерел і додатки.

Зміст дослідження відображено в наукових працях автора, серед яких 2 навчальних посібники; 5 статей у фахових виданнях України, із них 1 у журналі, включеному до міжнародних наукометричних баз, 4 тез доповідей конференцій, круглих столів; 2 методичні розробки. Кількість публікацій та їхнє змістове наповнення підтверджують повноту викладу дослідницьких результатів, здійснених на теоретико-методичному, експериментальному та формульовальному рівнях наукових устремлінь. Аналіз змісту дисертаційної роботи засвідчує дотримання здобувачем вимог до академічної доброчесності в повному обсязі.

Значущість дослідження для науки і практики, шляхи його використання. Отримані в дисертаційній роботі результати розширюють межі аналізованого явища в філософії, педагогіці, компаративістиці на рівні теоретичних обґрунтувань та підходів щодо розуміння сутності досліджуваного поняття та застосування його в практиці роботи керівників закладів загальної середньої освіти в процесі підвищення кваліфікації.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. Проведений аналіз дисертаційної роботи Бондаря В.О. дає підстави констатувати загальну позитивну оцінку її виконання. Водночас рецензоване дослідження, як і будь-яка інша розвідка, має характер живого пошуку, тому окреслює простір для дискусійних положень та зауважень, що викладені нижче.

1. Нам видається, що у першому розділі дисертації варто було б більше уваги приділити аналітико-рефлексивному аналізу ключових понять, виокремленню позитивних тенденцій та труднощів у процесі розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в умовах неперервної освіти, що сприяло б більшій візуалізації реального стану досліджуваної проблематики.

2. На наш погляд, оцінюючи стан розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО в закладах післядипломної педагогічної освіти, на основі аналізу освітніх програм та спецкурсів, а також з'ясовуючи очікувані результати та форми проведення навчальних занять доцільно було б у додатках представити освітні програми цих закладів, що посилює об'єктивність аналізу та достовірність отриманої інформації.

3. При позитивній оцінці обґрунтованих у процесі дослідження критеріїв розвитку підприємницької компетентності керівника ЗЗСО, доречно було б більш детально схарактеризувати методики-індикатори, за допомогою яких здійснювалася діагностика окремих показників розвитку досліджуваної якості та розкрити технологію визначення на їх основі узагальнених рівнів сформованості досліджуваного процесу.

4. Детальний аналіз роботи дозволяє узагальнити, що беззаперечним авторським надбанням є моделювання досліджуваного процесу, однак дискусійними, на нашу думку, є деякі позиції змістової наповненості моделі, а саме: обмеження деталізації загальнодидактичних принципів принципами системності, науковості, доступності; візуалізації взаємозв'язку педагогічних умов та етапів (мотиваційно-перетворювальний, креативно-діяльнісний, оцінно-рефлексивний).

Викладені зауваження та побажання не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи, яка є самостійним завершеним дослідженням, а отримані результати роблять вагомий внесок у теорію і практику професійної неперервної освіти.

Загальний висновок. Актуальність теми, самостійність і завершеність здійсненого дослідження, наукова новизна і практична значущість одержаних результатів, аналіз опублікованих наукових праць дає підстави зробити такий загальний висновок: дослідження В. О. Бондаря на тему «Розвиток підприємницької компетентності керівника закладу загальної середньої освіти в умовах неперервної освіти» відповідає вимогам п. 9, 11-14 «Порядку присудження наукових ступенів» (затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 року №567, зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України №656 від 19.08.2015 року та № 1159 від 30.12.2015 року, №567 від 27.07.2016 року) нормативним актам МОН України та паспорту спеціальності, а його автор Бондар Віталій Олексійович заслуговує присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри педагогіки та психології
Волинського інституту післядипломної
педагогічної освіти

Неля КІНАХ

Директор Волинського інституту
післядипломної педагогічної освіти
кандидат історичних наук, професор

Петро ОЛЕШКО